

In previous work, I have proposed an evolutionary model for studying the poetic stratifications of Ferdowsi's *Shâhnâma*.¹ This model is based on both comparative and internal evidence.² In terms of such a model, I have argued that the Shi'ite phase in the evolution of the *Shâhnâma* helps explain the accretive and at the same time organic nature of this poetry. In this paper, I extend this suggestion from the poetry itself to the various prose prefaces to that poetry, especially the so-called "old preface."

In the case of the poetry, I have argued in my previous work that the *Shâhnâma*, as an organically growing corpus, accommodates *through time* the diverse world views of its diverse audiences. Now I argue that the prose prefaces, the rhetorical purpose of which was to contextualize the *Shâhnâma* in the here and now, likewise accommodate, *through time*, such diversity.

When I speak of accommodation as a process that took place *through time*, I mean that the audience-responsiveness of the *Shâhnâma* and of its various prose prefaces cannot be fully explained in terms of any single time. In other words, the *Shâhnâma* and its various prose prefaces respond to various different horizons of expectation, and these horizons cannot be viewed from an exclusively *synchronic* or *diachronic* perspective. They need to be viewed through a combination of synchronic and diachronic perspectives.

In using the terms "synchronic" and "diachronic" I am applying terminology developed by Ferdinand de Saussure.³ According to Saussure, (1) synchrony and (2) diachrony designate (1) a current state of a language and (2) a phase in its evolution.⁴ Saussure's wording shows the link between *diachrony* and *evolution*, which is a key to the concept of an "evolutionary model."⁵ In terms of this concept, the "making" of this poetry needs to be seen diachronically as well as synchronically, if we follow Saussure's sense of diachrony.

With these definitions now in place, I return to the thesis of my paper: that the prose prefaces of the *Shâhnâma*, like the *Shâhnâma* itself, accommodate *through time* the diverse world views of its diverse audiences, and that this kind of accommodation through time has to be analyzed from a synchronic as well as diachronic perspective.

Most previous studies of the prose prefaces to the *Shâhnâma* have been limited to a diachronic perspective. That is, they have concentrated on recovering, "archaeologically," the earliest layers of the contents of these prefaces. Whatever does

¹ Davidson, O. M. 1994. *Poet and Hero in the Persian Book of Kings*. Ithaca.

² In developing this model, I have followed some of the methods used by Classicists in developing an evolutionary model for the making of Homeric poetry: see Nagy, G. 1996. *Homeric Questions*. Austin.

³ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale* (Paris 1916; critical ed. by T. de Mauro. Paris 1972) 117. For an application of this terminology to the study of Homeric poetry, see Nagy, G. 1999. "Homer and Plato at the Panathenaia: Synchronic and Diachronic Perspectives." *Contextualizing Classics* (eds. T. M. Falkner, N. Felson, D. Konstan) 127-155. Lanham, MD.

⁴ Saussure, *ibid.*: "De même synchronie et diachronie désigneront respectivement un état de langage et une phase d'évolution."

⁵ Nagy 1999. For Nagy's own evolutionary model, Nagy 1996 ch.2, "An Evolutionary Model for the Making of Homeric Poetry," pp. 29-63.

not fit the ancient world view that they reconstruct from these earliest layers is then dismissed as an “interpolation.” If we open up the study to include a synchronic perspective, we can see a pattern of accommodation and coexistence of older and newer traditions.

The principle of inclusiveness, inherent in the world view of Shi’ism, promotes the preservation of relatively older phases in the evolving poetics the *Shâhnâma*. It also promotes the co-existence of the older and newer phases. Thus the newer phases of the poetry, responsive to the inclusive world view of Shi’ism, preserve aspects of the pre-Shi’ite world of Mahmud of Ghazna, the signs of whose patronage are still embedded in the poetry of the *Shâhnâma*. These aspects can be accommodated into a pattern of co-existence through the accretion of themes that dramatize a pattern of opposition--or at least indifference--on the part of Ferdowsi toward the patronage of Mahmud. This way, the poetic legacy of Ferdowsi is legitimated *through time*, from a Sunni phase of patronage all the way through a Shi’ite phase of overall reception.

This pattern of legitimation works even further backwards, from the early Islamic to pre-Islamic world views, especially the ideology and religion of Zoroastrianism. Not only the poetry of the *Shâhnâma* integrates and promotes this pattern of legitimation. Even more explicitly the prose prefaces of the manuscripts of the *Shâhnâma* go out of their way to explain the Zoroastrian background of the *Shâhnâma*, in terms of both patronage and general reception. And they do so while all along enfolding this background with a foreground of Islamic and even Shi’ite world views.

Particularly striking is the explicit naming of Zoroastrian patronage in the so-called “older preface” tradition. The Zoroastrian cultural agenda of Ibn ‘Abd ar-Razzâk and his administrator, Ma’marî, are carefully and accurately described in the narrative.

The theories of Qazvini and his predecessors, however, have fragmented the testimony of the “older preface.” Restricting himself to an exclusively diachronic and “archaeologizing” approach, Qazvini prunes the narrative of all its *aggiornamento*, privileging the older layers of content and excluding the newer ones that frame the older.

This process of textual pruning leads him to the theory that the “old preface” originally introduced not Ferdowsi’s *Shâhnâma* but rather a “prose *Shâhnâma*” which somehow managed to find its way into the hands of Ferdowsi, who then used it as his primary source to compose his own “poetic *Shâhnâma*.”

Qazvini’s theory has been followed by his student Minorsky, who published a translation, along with further extensions of the theory. Minorsky’s work has exerted an enormous influence on literary historians of the *Shâhnâma*. In the rest of my presentation, I will for the sake of convenience refer to the “old preface” (henceforth “OP”) in terms of Minorsky’s paragraph-subdivisions (I will write “@” before each mention of a paragraph-number). I should add, however, that I do not accept the editorial excisions that Minorsky and Qazvini have applied to the text.

A key to my argument concerns the commissioning, by Ibn ‘Abd ar-Razzâk through the agency of his administrator, Ma’marî, of a Book of Kings (@6), finished in AH 346 (@7). This book was based on the “compilation” of older books (@6). Ibn ‘Abd ar-Razzâk was inspired to commission this book by hearing the story of the genesis of the book *Kalîla and Dimna* (@6). I find it significant that the “happy ending” of that story, as told in the OP, develops as follows: Anôshirvân commissions the translation of the *Kalîla and Dimna* from “Indian” into Pahlavi (@4); Ma’mûn through the agency of his

administrator Ibn Muqaffa' commissions a translation into Arabic (@4); Naṣr son of Aḥmad through the agency of his secretary Bal'amî commissions a translation (by Bal'amî himself) into Persian prose (@5); this text is then finally translated into Persian verse by Rudaki (@5). It is said of the earlier prose version: "the book fell into men's hands and every man turned its pages" (@5, Minorsky's translation; note especially *dast badhû andar zadand*). Then, it is said of the poetic version: from then on, the *Kalîla and Dimna* "was on the tongues of the great and the lowly" (@5).

The rhetoric of this narrative, from a synchronic point of view, is based on an ascending scale--a crescendo--of prestige. At the climax, which is the "happy ending," the prose version is finally capped by the poetic version. I argue that the same kind of rhetoric is at work in the "happy ending" built into the narrative of the genesis of the *Shâhnâma*. Just before the climax, the "happy ending," the Book of Kings has been turned into Persian prose (@15, @16). Then, at the climax, which is the "happy ending," the prose version is finally capped by the poetic version. This time, it is Ferdowsi who gets to turn the prose into poetry; his patron is Mahmud of Ghazna (@16).

In terms of Qazvini's theory, however, this crucial part of the narrative, this climax, is an "interpolation." Likewise, Qazvini brackets the end of the OP, where the narrative is rounded out with accounts about Daqiqi and Ferdowsi.

By way of these editorial and interpretive excisions, the rhetoric of the whole OP is undone, and the whole text can be "archaeologized" as having had a completely different purpose from what the OP says, which is, that it is meant to introduce the poetry of the *Shâhnâma*. According to Qazvini, the text had been meant to introduce a hypothetical "prose *Shâhnâma*," no longer attested, which would correspond to the original text commissioned by Ibn 'Abd ar-Razzâk.

Qazvini's exclusively diachronic approach could be supplanted by a combination of synchronic and diachronic approaches. From a synchronic point of view, the narrative of the OP requires the predecessor of the poetic *Shâhnâma* to be foil: something very good but not quite as good as the final product. In terms of narrative precedents for what a foil like that should be, it is clear that the predecessor has to be in prose, at least in terms of the rhetoric of the narrative. That was the case with the prose Persian *Kalîla and Dimna* of Bal'amî, the predecessor for the poetic Persian *Kalîla and Dimna* of Rudaki. So also with the "prose" Persian *Shâhnâma*: it may be in "prose" simply for rhetorical purposes, as a predecessor of the poetic *Shâhnâma* of Ferdowsi. Such a retroactive demotion of the *Shâhnâma* commissioned by Ibn 'Abd ar-Razzâk would make sense from the standpoint of a later era, when the *Shâhnâma* is viewed as a work commissioned by Mahmud of Ghazna.

We may even consider the possibility that the patronage of Ferdowsi's *Shâhnâma* had once gone all the way back to Ibn 'Abd ar-Razzâk. After all, Ferdowsi is thought to have had actual contact with Ibn 'Abd ar-Razzâk and the "four translators" commissioned by him (Minorsky p. 264). The narrative of the OP, in any case, rhetorically motivates the *Shâhnâma* of Ferdowsi, not the earlier "prose *Shâhnâma*" that serves as its foil.

در کار قبلی ام نوعی الگوی تحوّل گرایانه را برای مطالعه لایه های منظوم شاهنامه فردوسی پیشنهاد کرده ام. این الگو بر شواهد تطبیقی و درونی مبتنی است. از این دیدگاه، استدلال کرده ام که مرحله شیعیه در تحوّل شاهنامه میتواند همزمان طبیعت فزاینده و سازمند این گونه شعر را توضیح دهد. در این مقاله نظر خود را از شعر به مقدمه های متعدد نثر آن بسط میدهم، به خصوص آنچه 'مقدمه قدیم' نامیده میشود.

در مورد شعر، در اثر قبلی خود توضیح داده ام که چگونه شاهنامه، به عنوان مجموعه ای که سازمندانه رشد میکند، خود را در طول زمان با جهانبینی های گوناگون شنوندگان و خوانندگان متعدد خود وفق میدهد. در اینجا بیان خواهم کرد که مقدمه های نثر نیز، که هدف آنها از نظر معانی و بیان مقارن نمودن شاهنامه با زمان و مکان بوده است، خود را با چنین گوناگونی هائی وفق میدهند.

هنگامی که از وفق دادن به عنوان فرآیندی که در طول زمان رخ میدهد صحبت میکنم، مقصودم آنستکه تأثیر پذیری شنوندگان و خوانندگان شاهنامه و مقدمه های متعدد نثر آنها نمیتوان تنها با توجه به یک دوره خاص بطور کامل توضیح داد.

به عبارت دیگر، شاهنامه و مقدمه های گوناگون آن، جوابگوی افقهای انتظار مختلفی است، و این افقها را نمیتوان از یک دیدگاه منحصرأً synchronic یا 'همزمانمند' دید. علاوه بر این، یک دیدگاه diachronic یا 'درزمانمند' نیز لازم است.

در استفاده از اصطلاحات 'همزمان' و 'در زمان'، لغت

شناسی Ferdinand de Saussure را بکار گرفته ام. او همزمانی را وضعیت معاصر یک زبان و در زمانی را مرحله ای در تحول آن تعریف میکند. de Saussure ارتباط بین در زمانی و تحول، که کلید فهم الگوی تحول گرایانه است را، نشان میدهد. بادر نظر گرفتن بیان de Saussure از در زمانی، لازم است که ساخته شدن این شعر، هم از دید همزمان و هم در زمان بررسی شود.

با داشتن این تعریف، به نظریه مقاله خود باز میگردم، این که مقدمه های نثر شاهنامه، همچون خود شاهنامه، در طول زمان به جهانبینی های گوناگون شنوندگان و خوانندگان خود منعطف شده، و این نوع انعطاف یا وفق دهی در طول زمان میبایست از دو دیدگاه همزمانمند و در زمانمند تحلیل شود.

اغلب مطالعات قبلی در مقدمه های نثر شاهنامه به دیدگاه در زمانمند محدود شده اند. به این معنی که بر بازیابی دیرین شناسانه قدیم ترین لایه های محتوای این مقدمه ها تمرکز کرده اند. هر آن چه که با جهانبینی دیرینه ای که به یاری این لایه های قدیمی باز سازی کرده اند منطبق نباشد، به عنوان تحریف متن مردود میشود. این در حالیست که اگر مطالعه ما شامل دیدگاه همزمانمند شود، قادر خواهیم بود تا الگوی توافق و همزیستی سنتهای قدیمی را با سنتهای تازه تر ببینیم.

اصل جامعیت که ذاتی جهانبینی شیعیست، مؤید حفظ مراحل به نسبت قدیمتر در تحول شعر شاهنامه است. این اصل همچنین همزیستی مراحل قدیمی تر را با جدیدتر تأیید میکند. به این ترتیب مراحل تازه تر شعر، در

پاسخ به جهان‌بینی فراگیرنده شیعی، جلوه‌هایی از جهان‌ماقبل شیعی محمود غزنوی را نیز حفظ میکند، همان کسی که نشانه‌های حمایت او همچنان در بستر شعر شاهنامه حضور دارد. این جلوه‌ها را میتوان از طریق افزودن عناوینی که نمایشگر يك الگوی مخالفت - یا حداقل بی تفاوتی - فردوسی نسبت به حمایت محمود است، با يك الگوی همزیستی وفق داد. به این طریق، میراث شعر فردوسی در طول زمان، از يك مرحله سنی حمایت تا مرحله شیعی پذیرش عام، مشروعیت می‌یابد.

این الگوی مشروعیت حتی به گذشته پیشینه تری باز میگردد، از جهان‌بینی اوائل اسلام تا پیش از اسلام، به خصوص ایدئولوژی و مذهب زردشتی. این تنها شعر شاهنامه نیست که این الگوی مشروعیت سازی را انسجام و گسترش میدهد. حتی به نحو بارزتر، مقدمه‌های نثر دست‌نوشته‌های شاهنامه در توضیح زمینه زردشتی، چه بلافاصله حمایت و چه پذیرش عمومی آن، دریغ نمیکنند. این در حالیست که زمینه زردشتی با پیش زمینه‌ای از جهان‌بینی اسلامی و حتی شیعی در می‌آمیزد.

آنچه به ویژه توجه را جلب میکند اشاره بارز به حمایت زردشتی در مقدمه قدیم شاهنامه است. برنامه‌چینی‌های فرهنگی زردشتی ابن عبدالرزاق و دستیارش معمري با دقت و توجه در داستان توصیف شده است.

با این حال، نظریات قزوینی و پیشینیان او گواهی مقدمه‌های قدیم را نادیده می‌گیرند. قزوینی با محدود کردن خود به رهیافت منحصراً دیرین‌شناسانه و 'در زمانی' و با

ترجیح لایه های قدیمی تر محتوی و حذف لایه های جدیدتری که آنها را در بر میگیرد، همهء AGGIORNAMENTO روز آورده های داستان را از آن می زداید.

این روند زدودن متن، او را به این نظریه رهنمون میکند که مقدمهء قدیم در اصل پیشدرآمدی نه به شاهنامهء فردوسی بلکه به يك شاهنامهء منثور است که به نحوی به دست فردوسی رسیده و سپس او در تصنیف شاهنامهء منظوم خود از آن به عنوان منبع اولیّه استفاده کرده است.

نظریهء قزوینی توسط شاگردش مینورسکی دنبال شد. او علاوه بر بسط دادن نظریه، ترجمه ای از آنرا چاپ کرد. کار مینورسکی تأثیر عمیقی بر تاریخ دانان ادبی شاهنامه گذارد.

[در دنبالهء این مقاله برای آسانی کار به مقدمهء قدیم (مق) در قالب پاراگراف هائی که مینورسکی تقسیم بندی کرده اشاره خواهم کرد (با نوشتن «@» پیش از هر شمارهء پاراگراف). هرچند، باید اضافه کنم که جرح و تعدیل های او و قزوینی را در متن نمی پذیرم.]

نکتهء کلیدی برای ادعای من، سفارش يك شاهنامه (6@) توسط ابن عبدالرزاق به دستیارش معمري است. این کتاب که نوشتن آن در سال ۳۴۶ هجری شمسی پایان یافت (7@)، تألیفی از کتاب های قدیمی تر بود (6@). ابن عبد الرزاق در سفارش این کتاب از داستان پیدایش کتاب کلیله و دمنه الهام گرفته بود. «پایان خوش» این داستان را، چنان که در مقدمهء قدیمی روایت شده، قابل توجه یافتم: انوشیروان دستور ترجمهء کلیله و دمنه را از هندی به پهلوی میدهد (8@). مأمون، مأموریت ترجمه به عربی را به ابن مقفع داده

(@ ٤) و سپس بلعمی سفارش ترجمه به نثر فارسی را از نصر ابن احمد میگیرد (@ ٥)؛ این متن را عاقبت رودکی (@ ٥) به شعر فارسی در میآورد. در باره نسخه قدیمی تر نثر آمده است که «تا این نامه به دست مردمان اندر افتاد، و هر کسی دست بدو اندر زدند» (@ ٥). سپس، در باره نسخه منظوم گفته میشود که: بعد از آن: «کليله و دمنه اندر زبان خرد و بزرگ افتاد (@ ٥)».

معانی و بیان این روایت، از دیدگاه همزمانمند بر اساس يك گام بالارونده - فزاینده CRESCENDO - اعتبار پیش میرود. در اوج آن، که «پایانی خوش» است، عاقبت تاجی از نسخه منظوم بر سر نسخه منثور می نشیند. من معتقدم همین نوع معانی و بیان در ورود «پایان خوش» به روایت پیدایش شاهنامه در کار است. درست پیش از اوج، شاهنامه به نثر فارسی در می آید (@ ١٥، @ ١٦). سپس در اوج، که همان «پایان خوش» است، نسخه نثر نهایتاً نسخه منظوم را بر سر میگذارد. این بار، این فردوسی است که میباید نثر را به نظم در آورد، و حامی او محمود غزنوی است (@ ١٦).

با این همه، به تعبیر قزوینی، این قسمت حیاتی روایت، این اوج، يك تحریف متن است. همچنین، قزوینی پایان مقدمه قدیم، جایی که روایت با گزارشی در مورد دقایق و فردوسی تکمیل شده را، نادیده می گیرد.

از طریق این جرح و تعدیل های ویراستاری و تفسیری، معانی و بیان تمامی مقدمه قدیم از بها افتاده و کل متن با روشی دیرین شناسانه چنان دیده میشود که گوئی دارای

هدفی است به کلی متفاوت با آنچه مقدمهء قدیم میگوید؛ اینکه مقصود از متن، مقدمه ای بر شعر شاهنامه است. بنا بر نظر قزوینی، این متن مقدمه ای بر يك شاهنامهء منثور فرضی بوده که هرچند دیگر شواهدی دال بر وجود آن نیست، اما با متن اولیّه ای که به سفارش ابن عبد الرزاق تنظیم شده منطبق خواهد بود.

رهیافت منحصرأ 'در زمانی' قزوینی را میتوان با رهیافتی توأماً 'هم زمان' و 'در زمان' جایگزین کرد. از دیدگاه 'هم زمان'، روایت مقدمهء قدیم ایجاب میکند که نمونهء قبلی شاهنامهء منظوم از اعتبار افتاده باشد؛ نمونه ای بسیار خوب اما نه به خوبی محصول نهائی. بنا بر سابقهء روایی، واضح است که چنین نمونهء قبلی، حد اقل بلحاظ معانی و بیان روایت، میبایستی به نثر بوده باشد تا چنان بی اعتبار شود. کلیله و دمنه به نثر فارسی بلعمی نیز چنین است، که نمونهء قبلی کلیله و دمنه به نظم فارسی رودکی محسوب میشود؛ و به همین ترتیب شاهنامه به نثر فارسی، به عنوان نمونهء قبلی شاهنامهء منظوم فردوسی، که ممکن است تنها به دلائل معانی بیانی به نثر بوده باشد. دريك باز نگری به شاهنامهء سفارش ابن عبد الرزاق، چنین بی بها کردن آن تنها هنگامی معنی دارد که از جایگاه عصر بعد از آن بدان نگریسته شود، عصری که با شاهنامه ای به سفارش محمود غزنوی مشخص میشود. میتوان براحتی تصور نمود که حمایت از شاهنامهء فردوسی به گذشته ای دور، حتی به ابن عبد الرزاق باز گردد. به هر حال، گفته میشود که فردوسی با ابن عبد الرزاق و چهار مترجم منصوب او در تماس بوده است (مینورسکی ص. ۲۶۴). روایت مقدمهء قدیم از نظر معانی بیانی انگیزه ای برای شاهنامهء فردوسی است، و نه

شاهنامهء منثورِ پیشین، تا به عنوانِ نمونه ای نا موفق از
آن عمل کند.